

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

¹Житомирський державний університет імені Івана Франка

Здійснено аналіз смислового наповнення поняття «інтелігенція», який дав змогу ідентифікувати її, визначити соціальну роль та місце інтелігенції в структурі суспільства.

Ключові слова: *інтелігенція, інтелектуали, соціальна структура суспільства, соціальна роль, соціальна група, соціальний прошарок, соціальний феномен.*

Keywords: *intellectuals, social structure, social role, social group, social stratum, social phenomenon.*

Починаючи з к. XVIII ст. інтелігенцію як специфічне соціальне явище традиційно наділяли, перш за все, такими характерними рисами як інтелектуальність, освіченість та професіоналізм. Так, в епоху Просвітництва інтелігенція постає як суб'єкт, що споглядає, пізнає та творить об'єктивну реальність. З середини XIX ст. у Франції та Німеччині інтелігенція характеризувалась такими ознаками як освіченість, розумова праця, поширення наукових знань та культури. Поділ суспільства на класи призвів до зростання кількості виробничої інтелігенції. Тому, в наукових колах її все частіше стали ототожнювати з працівниками розумової праці. Так, О. Севаст'янов умовно виділяє три рівні інтелігенції, яка обслуговує всі сфери суспільного життя: перший – лікарі, вчителі, інженери, юристи, офіцери, священники, деяка частина творчої інтелігенції; другий рівень забезпечує потреби, головним чином, самої інтелігенції – історики, філософи, соціологи, літературознавці та мистецтвознавці, частина письменників, композиторів та художників і т. п.; нарешті, до третього рівня належать генератори основоположних ідей, які визначають діяльність всієї інтелігенції в цілому [7].

Таким чином, інтелігенція, перш за все, відзначається високими інтелектуальними та професійними якостями, що дозволяє тлумачити її, відповідно, в соціальному аспекті. Однак, інтелектуали – поширене явище, що наповнює поняття «інтелігенція» неоднозначним та суперечливим змістом. Важко визначити місце та функції інтелігенції в соціальній структурі суспільства, адже трактується вона в різних аспектах – соціальному та морально-етичному.

Метою роботи є визначення соціальної ролі та місця інтелігенції в структурі суспільства.

Якщо взяти до уваги інтелектуальність, як передову ознаку інтелігенції, її освіченість, професіоналізм та обслуговування, таким чином, усіх верств населення, то її можна виокремити у соціальну групу. Латинські відповідники «інтелігенції» – *intelligentia, intellegentia* – трактуються як розуміння, пізнавальна сила, знання [5]. Так, німецькі філософи к. XVIII – поч. XIX ст. (Й. Фіхте, Г. Гегель, Ф. Шеллінг) характеризували інтелігенцію як здатну сприймати, розкривати, усвідомлювати сутність речей та буття. Тут мається на увазі не лише знання, а вища форма мислення та розуміння, духовна та раціональна здатність пізнавати та тлумачити навколишню дійсність.

З XIX ст. поняття «інтелігенція» поширюється в соціології і позбавляється просвітницького

ідеалізму німецької філософії. Розподіл праці спричинив зростання чисельності інтелігенції, вона стала масовим явищем у сферах промисловості та управління. У той час інтелігенція формувала соціальну групу з представників різних розумових професій. Так, у «Філософському словнику» за редакцією В. Шинкарука наводиться наступне визначення: «Інтелігенція – соціальна група, що складається з осіб, професійно зайнятих розумовою працею (науковці, інженери, техніки, вчителі, лікарі, працівники держ. апарату, митці тощо)» [2]. У «Соціологічному енциклопедичному словнику» за редакцією Г. Осипова наводиться кілька значень поняття: сукупність людей, зайнятих розумовою працею; соціальний прошарок людей, професійно зайнятих кваліфікованою розумовою працею, які володіють необхідною для цього спеціальною освітою (залежно від соціальних функцій, які вони виконують і типу освіти розрізняють: інтелігенцію науково-технічну, інженерно-технічну, гуманітарну, медичну, військову, художню, педагогічну і т. д.); сукупність людей з вищою освітою; інтелектуал [1]. Отже, спільність ознак (освіченість, здобуття фаху, професійна та творча діяльності тощо) об'єднують інтелігентів у соціальну групу зі сформованими та усталеними внутрішніми соціальними стосунками та ролями.

Суттєва автоматизація та механізація сучасного життя, використання науково-технічних та інноваційних досягнень, розвиток засобів масової інформації та комунікації призвели до суттєвих змін у професійній структурі зокрема. Відбувається «роздрібнення» спеціалізації, збільшується, таким чином, кількість працівників на різних ланках професійної структури. Крім цього, значна частина виконуваної роботи автоматизується, зменшуючи безпосередню участь людини у трудовому процесі. Праця стає механічною, потенціал та індивідуальний прояв акумулюються. Тому визначення інтелігенції звужується, конкретизується, пріоритет надається творчим професіям.

Так, поряд з визначенням інтелігенції як соціальної групи наводяться й інші: це – «соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікованою, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві» [3]. Крім цього, виділяються інші характерні ознаки інтелігенції: внутрішньо-групова неоднорідність, схильність до антагонізму; індивідуалізм, прояв власної індивідуальності всередині групи; прояв власної особистості, потяг до незалежності. В соціологічній енциклопедії подається схоже трактування поняття «інтелігенція»: соціальний прошарок людей, професійно зайнятих розумовою (переважно складною) працею і які мають, як правило, вищу освіту [8]. Тут же виділяються і соціальні функції інтелігенції, що полягають у генеруванні та поширенні знання та культури. В культурологічній енциклопедії пропонується наступне визначення інтелігенції: соціальний прошарок освічених людей, професійно зайнятих складною розумовою (переважно інтелектуальною) працею [5]. Додається, що це коло людей культури, тобто ті, чиї знання і зусилля створюють та підтримують цінності, норми і традиції культури.

Отже, крім освіченості, професіоналізму, інтелектуальної діяльності тощо інтелігенцію наділяють активною громадянською позицією, соціальною компетентністю, здатну творити, поширювати та зберігати національні культурні цінності та традиції. Однак, вказані базові ознаки занадто загальні, тому не дають змоги визначити місце інтелігенції в соціальній структурі суспільства.

З-поміж загальної народної маси інтелігенцію виділяють сповідувані нею високі духовно-

моральні цінності: свідоме та безкорисливе служіння істині [4], збереження інтелектуальної спадщини та потенціалу суспільства з метою розвитку національної традиції, яка передається з покоління в покоління [6]. Виділені характерні риси інтелігенції дають підстави для означення її як соціального феномена.

Отже, інтелігенція входить до соціальної групи чи прошарку, адже їй притаманні освіченість, професіоналізм, соціальна компетентність, активна громадянська позиція, поширення національних культурних цінностей та традицій тощо. Але в такому разі вона позбавляється винятковості та унікальності як соціальне явище. Тому, найбільш доречно, на нашу думку, визначити інтелігенцію як соціальний феномен у структурі суспільства. Притаманні їй риси високого рівня культури та відповідальності за її стан, збереження національних духовно-моральних, культурних цінностей та історичної пам'яті народу характеризують інтелігенцію як соціальний феномен. Гармонійне поєднання раціонального та чуттєвого дозволяє їй виступати «провідником» національної традиції між поколіннями.

Література

1. Интеллигенция // Социологический энциклопедический словарь [на русском, английском, немецком, французском и чешском языках] / Редактор-координатор – академик РАН Г. В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – С. 107.
2. Інтелігенція // Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1986. – С. 235 – 236.
3. Інтелігенція // Філософський словник соціологічних термінів / Під заг. ред. В. П. Андрущенко. – Х.: «Р. И. Ф.», 2005. – С. 337 – 339.
4. Кальной И. И. Еще раз о понятии «интеллигенция» / И. И. Кальной // Культура народов Причерноморья. – 2008. – № 134. – С. 12 – 13.
5. Кондаков И. В. Интеллигенция // Культурология. XX век: Энциклопедия / Под. ред. С. Л. Левит. – СПб.: Университетская книга, 1998. – С. 254 – 263.
6. Милуков П. Н. Интеллигенция и историческая традиция / П. Н. Милуков // Вехи; Интеллигенция в России // Сост., коммент. Н. Казаковой. – М.: Мол. гвардия, 1991. – С. 294 – 381.
7. Севастьянов А. Двести лет из истории русской интеллигенции / А. Севастьянов // Наука и жизнь. – 1991. – № 3. – С. 106 – 113.
8. Соколова Г. Н. Интеллигенция // Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин и др. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 376.